

Kirjoitusta kirjoittamisen taidosta

Merja Kinnunen ja Olli Löytty (toim.), *Tieteellinen kirjoittaminen*. Vastapaino, Tampere 2002.

204 s.

Kirjoitusoppaiden julkaisuvilkkaudesta päätellen instituutiot ja kustantajat ovat oivaltaneet asian tärkeyden. Mitä se kertoo akateemisesta opetuksen ja tieteenteon tarpeista? Ainakin sen, että kirjoitustaidon ei enää oleteta kuuluvan pelkästään koulussa opittuun kansalais-taitoon, jota kynäilijä ainekirjoitusiästä vartuttuaan kykenisi vaivatta sovelta-maan eri tekstilajeihin. Kirjoittamisen asemaa akateemisessa opetuksessa on alettu vahvistaa myös perinteisten proseminaarien ja seminaarien ulkopuolella.

Aihetta käsittelevän kirjallisuuden tarve kytkeytyy moniin ajankohtaisiin kysymyksiin. Yhtäältä tieteellisen kirjoittamisen kurseilla kehitetään yhtä erityisesti humanistisilla ja yhteiskun-tatieteellisillä aloilla keskeistä tuotan-non välinettä. Ilman kirjoituskykyistä opiskelijaa tai tutkijaa ei synny opin-näytteitä ja siten yliopistojen tulosmit-tareiden tunnistamaa tulosta. Toisaalta

1990-luvun mittaan virisivät myös yleisemmät keskustelut tieteellisyyden ja oppineisuuden osoittamisen kriteereistä yliopistojen ja korkeakoulujen piirissä. Koska opinnäytteeseen on lähes alalla kuin alalla sisällytettävä myös kirjallinen osuus, on syntynyt uudenlainen tarve miettiä ääneen sitä, mitä *on* tutkminen, kirjoittaminen, luominen ja argumentointi niin tieteessä, taiteessa kuin muissakin maailmoissa.

Kirjoittamista käsittelevien teosten taustalta löytyy myös teorioita ja paradigmanvaihdoksia, joista ilmeisin tieteenaloja yhdistävä linkki on retoriikka. Suomalaisissa menetelmä- ja kirjoitusoppaissa retoriikkaa on viime vuosina sovellettu jokseenkin kapeasti (teoreettisessa mielessä) ja lyhyesti (historiallisessa mielessä). Retoriikka on ymmärretty erityisesti puhutun tai kirjoitetun kielien *analyysin* menetelmäksi. ("Retoriikan tutkimus on metodi, jonka avulla paljastetaan interaktiokonteksti, jonka puhuja tai kirjoittaja on konstruoinut tekstiin". Chaim Perelmaniin viitaten Pertti Alasuutari, *Laadullinen tutkimus*, 3. uudistettu painos, Vastapaino 1999, 157.) Suomalaiseen keskusteluun on rantautunut hitaammin se laaja-alaisempi pedagogia, joka eurooppalaisessa ja angloamerikkalaisessa retoriikanopetuksessa painottaa paitsi analyysia myös retoriikan rikkautta nimenomaan tuottavan komposition ja kommunikaation opetuksessa. Mielenkiintoista tässä pedagogiassa on aito jatkumo ei-modernin teoreettiskäytännöllisen tiedon – kuten antiikin ja keskiajan retoriikka ja poetiikka – ja nykyisen kirjoittamisen opetuksen välillä. (Hyvän pikakatsauksen tarjoaa esimerkiksi J. J. Murphyn toimittama teos *A Short History of Writing Instruction. From Ancient Greece to Modern America*. Hermagoras Press, Mahwah 2001). Julkaisuinto viestii siitä, että suomalainenkin ilmasto on vähitellen lämpenemässä retoriikan mahdollisuuksille paitsi analyysin myös komposition erilaisina näkökulmina.

Suomalainen alan tarjonta

Kustantaja Vastapainon mielenkiintoinen vastaus suureen kysyntään on Merja Kinnusen ja Olli Löytyn toimittama *Tieteellinen kirjoittaminen* (jatkossa TK). Sisältö on yhtä nasevasti asiaan menevää kuin otsikkokin. Lyhyessä johdannossa viitataan aivan yleisesti retoriikan kes-

keisyyteen; tosin jälleen sitoudutaan analyttiseen paremminkin kuin opastavaan näkökulmaan. Johdannon jälkeen teos jakaantuu osiin, jotka käsittelevät tieteellisyyden tunnusmerkkejä, tekstin rakennetta ja sukupuolia, kirjoittamista toimintana ja prosessina, yhteisopinäytteidien tekoa, englanniksi kirjoittamista sekä kirjan elämänkaarta ensimmäisistä versioista aina kirja-arvion kohteeksi asti.

Teos astuu alan julkaisunäyttämölle kertaamatta aikaisempia juonenkäännteitä ja sijoittamatta itseään suomenkielisten edeltäjiensä jatkumoon. Toimittajien mukaan tieteellisen kirjoittamisen ongelmiin "pureutuville teoksille on suuri tarve" ja "perinteisen kirjoitusoppaan sijaan" nyt etsitään analyttisempää otetta (10). Mitä ovat ne perinteiset kirjoitusoppaat, joihin muuallakin teoksessa viitataan jotenkin närkästyneesti tai vähättelevästi mutta ilman tarkempaa osoitetta (14, 15, 16, 19, 22)? Täsmennysten puute on outoa ensinnäkin siksi, että monet TK:n mielestäni hyvin toimivat jaksot ovat "opastekstiä" – ja tässä käytettynä ehdottomasti ilman negatiivista arvovarausta, päinvastoin. Jaana Vuoren kirjoitus "Sukupuolen kirjoittamisesta" seitsemän kohdan muistilistoinen on havainnollinen ja hieno. Yrjö Hailan jakso englanniksi kirjoittamisesta onnistuu lievässä hajanaisuudessaankin lähestymään asiaa maanläheisen tee-se-itse kannustuksen näkökulmasta, samoin kuin Merja Kinnusen ohjeet artikkelin laatimiseksi tai Markku Ihosen opastus tieteellisen kritiikin kirjoittajalle.

Teoksen torjunta (nimeämättömiä) oppaita kohtaan ihmetyttää siksikin, että viime vuosien suomalaisen tarjontaan sisältyy käytännössä päteviksi havaittuja oppaita (esimerkiksi Sirkka Hirsjärven, Pirkko Remeksen ja Paula Sajavaaran *Tutki ja kirjoita*. 6-8. painos, Tammi 2002). Jotta alan julkaisu mieluummin täydentäisivät aidosti toisiaan kuin kävisivät keskinäiseen kamppailuun elintilasta, poiketaan jossittelemaan hetkeksi: jos TK:een olisi sisältynyt pikakatsaus alan viime vuosien julkaisuihin, miltä se mahdollisesti olisi näyttänyt? Ja miten teos itse asettuu tähän luonnokseen?

Käsitteellisyys ja tutkielmantekijän henkistä sparrausta

Vuosituhanen vaihteen vilkkaasta julkaisutoiminnasta erottuu ainakin seuraavia

ryhmiä, joiden rajat häilyvät. Osa käsittelee pelkästään tieteellistä kirjoittamista, osa myös muita kirjoittamisen lajeja:

a) Tutkielmanteon ja kirjoittamisen oppaat erityisesti esitelmän- ja gradu-tekijöille. Nämä saattavat sisältää teknisemmän ohjeistuksen ohella myös neuvoja mm. ajankäytön suunnittelun ja vertaisryhmässä työskentelyn tärkeydestä. (Eri tieteenalojen ja yliopistojen omien oppaiden lisäksi esimerkiksi Juha Hakalan *Graduopas. Melkein maisterin niksikirja*. Gaudeamus 1999.)

b) Laadullisen tutkimuksen oppaat. Ne kytkeytyvät monin osin edelliseen ryhmään, mutta johdattavat kirjoittamisen taitoihin erityisesti yhteiskunta- ja kasvatustieteellisten menetelmäkeskustelujen näkökulmasta. (Esim. P. Alasuutariin jo mainittu *Laadullinen tutkimus*; Jouni Tuomi, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*, Tammi 2002.)

c) Ajattelun ja retorisen argumentaation taito. Kirjoittamista tarkastellaan osana arkikielen ja/tai tieteen argumentaatiota. (Esim. Marja-Liisa Kakkuri-Knuutilan toimittama oivallinen *Argumentti ja kritiikki*, Gaudeamus 1998; Arto Siitonen ja Ilpo Halonen, *Ajattelu ja argumentointi*, WSOY 1997.)

d) Tieteen, tutkimuksen ja politiikan retoriikka. (Kari Palonen ja Hilikka Summa, toim., *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, Vastapaino, 1996; K. Palonen, *Kootut retoriikat*, SoPhi 1997.)

e) Kirjoittamista käsittelevät essee- ja keskustelukirjat. Nämä eivät niinkään opasta kuin kokoavat ja jakavat kokemuksia kirjoittamisesta ja virittävät keskustelua aiheesta. Esim. Merja Kinnunen ja Olli Löytty, toim., *Iso gee: gradua ei jätetä!* Vastapaino 1999.)

f) Luovan kirjoittamisen oppaat. Nämä on yleensä suunnattu kaunokirjallisuuteen painottuvaan luovan kirjoituksen opetukseen. Ne on kuitenkin syytä muistaa tässäkin yhteydessä, koska viime vuosina raja luovan ja tieteellisen kirjoittamisen välillä on hämärtyntä, eikä luovuus näyttäydä lajispesifinä ominaisuutena. (Esim. Torsti Lehtinen, *Sanojen avaruus. Luovan kirjoittamisen opas*, Kirjapaja 2003 [2000].)

Tässä julkaisujen kirjossa TK sijoittuu jonnekin opastekstin ja keskustelukirjan välimaastoon, sillä sen artikkelit eroavat toisistaan paljon niin analyttisyyden kuin havainnollisuuden osalta. Osa artikkeleista on käyttökelpoisia kaikenlaisen akateemisen kirjoituksen tarpeisiin. Teoksen avaa Minna-Riitta Luukan artikkeli ”Mikä tekee tekstistä tieteellisen”, joka johdattaa hyvin aiheeseen vaikka ei varsinaisesti lunastakaan toimittajien lupaamaa analyttisyyden tehtävää. Kirjoittaja toteaa useaan otteeseen eroista tieteiden ja kulttuurien puhetapojen välillä; toiston sijasta olisi ollut valaisevaa osoittaa näyttein, miten esimerkiksi ”[E]ri tieteenalat rakentavat teksteillään ja omilla puhetavoillaan myös omia heimojaan ja reviiirejään” (TK 15). Samoin Jukka Törrösen kirjoitus tieteellisen tekstin retorisisesta ja narratologisesta rakenteesta tarjoaa kootusti näkökulmia komposition ja argumentin tarkasteluun, mutta sekin tyytyy kasaamaan tutkimuskirjallisuudesta poimittuja käsitteitä ilman näytteitä kielestä, kerronnasta ja tekstuaalisista strategioista – sanalla sanoen siitä, *mitä* esitellyillä käsitteillä analysoidaan.

TK:n alkupuolta lukiessa muistui mieleen klassisen retoriikan opettajien korostama sanoilla *näyttämisen* ylivoimaisuus pelkkään sanoilla *selostamiseen* verrattuna. Neuvo ei ole ajan saatossa haalistunut, erityisesti kun kyseessä ovat kielen ja kerronnan käytäntöjä kuvaavat abstraktiot. Havainnollisuuden arvon huomaa paitsi silloin kun se puuttuu, myös silloin kun se on läsnä. Alkuosan artikkeleista nousee tältä kannalta esille erityisesti Liisa Tainion kirjoitus tieteellisen tekstin sukupuolista.

Edellä mainitut tekstit liittyvät kaiken tieteellisen kirjoittamisen piirteisiin. Osa kirjoituksista taas selvemmin virittää kanavan vastaanottajalle, joka on kiinnostunut yleistajuisesta ja laajaa lukijakuntaa tavoittelevasta tieteellisestä kirjoittamisesta (esim. Pertti Alasuutari, Olli Löytty, Jaakko Heinimäki, Mikko Lehtonen). Ehkä tieteellisen kirjoittamisen eri lajeja ja tehtäviä olisi voinut jossakin yhteydessä eritellä syvemmin. Millaisen tutkimuksen kohdalla esimerkiksi popularisointi on varteenotettava valinta? Millaisissa tapauksissa taas tieteellisen kirjoittamisen funktioksi riittää mainiosti pienen, jopa hermeettisen tutkijayhteisön kanssa kommunikointi (vaihtoehto, jota TK:ssa ei juuri

pohdita)? Jälkimmäinenkään missio ei ole yhtä kuin julkaisu- ja lukukelvoton tieteellinen kirjoitus. Sen päämäärät ja osoite vain ovat toiset kuin tutkimuksen, joka ”tullakseen julkaistuksi kirjana [...] tulee popularisoida, keventää turhasta akateemisesta painolastista” (Alasuutari, TK 149).

Suomalaisessa keskustelussa tällaiset kysymykset muodostuvat turhan helposti arvoarvostelmiksi. Esimerkiksi yksimönnen TK:n kirjoittajan jakama arvostelma liittyy kirjoittamiseen sosiaalisena toimintana. Meidän ”on syytä hylätä ajatus kirjoituksesta [...] maailmasta vetäytyvänä, yksityisenä mietiskelynä”, summaa Matti Hyvärinen kulttuurintutkimuksessa käytyä keskustelua (TK 70; vrt. Esa Väliverronen, s. 88). Kriittistä säröä tähän konsensukseen olisivat tuoneet edes välähdykset toisenlaisista kirjoittamisen teorioista ja filosofioista. Joillekin kirjoittaminen kokemuksena ja toimintana on paremminkin ”yksinpuhelua, johon ei pysty, jos ei siedä yksinoloa, murra ulkoista kontrollia” (kirjailija Veronica Pimenoff, HS 29.12.02). Tieteellisenkin kirjoittamisen kirjo pohjautuu erilaisiin argumentteihin sen funktioista. Akateemisiin puhetapoihin sosiaalistumisen korostus periytynee paitsi perelmanilaisen retoriikan ylivalasta suomalaisessa retoriikka-keskustelussa myös 1980-lukulaisen kognitiivisen retoriikan läpimurrosta yhteiskuntatieteellisessä (laadullisessa) tutkimuksessa. Kielenkäytön mentaalisten ja tekstuaalisten perusrakenteiden tutkimus yhdistyi tuolloin nopeasti oppimisen ja kirjoittamisen sosiaalisuutta painottavaan näkökulmaan. Tämä näkemys vaikuttaa edelleen vahvasti yhteiskuntatieteellisesti painottuneessa kulttuurintutkimuksessa.

Tälle vaihtoehtoisia teorioita on esimerkiksi käsitys kirjoittamisesta privaatinä ja yksilöllisenä toimintana, kielestä ja kompositiosta minän muokkaajana (esim. ekspressionistinen retoriikka). Tämäkään teoria ei tarkoita sitä, että tieteellinen kirjoittaja toimijana eristyy tyyllillisesti tai sosiaalisesti kammioonsa. Kyseessä ovat paremminkin erilaiset painotukset kirjoittamiseen kasvamisesta ja oppimisesta. Eroista ja yhtäläisyyksistä olisi ollut mielenkiintoista lukea TK:ssakin, jonkinlaisena taustoittavana ja analyttisenä viitekehystenä teoksen omille linjavälinoille.

Mielenkiintoisimmillaan kirjoittamisen sosiaalisuus tulee TK:ssa esille silloin

kun siitä puhutaan aivan kirjaimellisessa mielessä: yhdessä kirjoittamisena. Arja Jokisen ja Kirsi Juhilan artikkelissa yhteisöopinnytteistä piiritty elävä ja hyödyllinen kuva yhteistyön käytännön ratkaisuista, niin palkitsevimista kuin karmeimmista puolista.

Minä itse ja meikäläinen

TK ottaa toistuvasti kantaa tieteessäkin yleistyneen henkilökohtaisen kirjoittamisen mahdollisuuksiin ja keinoihin. Artikkelissaan ”Kirjoittamisesta toimintana” Matti Hyvärinen varoittaa yli-innokkaasta yksikön ensimmäisen persoonan käytöstä todeten: ”Henkilökohtaisen kirjoittamisen voi aloittaa karsimalla turhan minä-minä-pöhön pois.” (67; vrt. 105). TK:n kokonaisuudessa pöhö pysyy kohtuuden rajoissa, vaikka useat kirjoittajat valottavat yleiskuvaa etevästä kirjoittajasta nimenomaan minän näkökulmasta. Mallikirjoittaja on taitava ja kansainvälinen. Lisäksi kirjoittaminen tuottaa hänelle mielihyvää ja hän kokelee rohkeasti erilaisia kirjoittamisen lajeja ja tyylyjä.

Tämä on kannustavaa ja kannattavaa, mutta vieläkin avaramman keskustelun virittämiseksi tekee mieli toistaa kysymys tieteellisen kirjoittamisen erilaisista funktioista, foorumeista ja tyyleistä. Jos tutkijan intohimon kohteena sattuu olemaan molekyyllilaskenta kaksoisfotonifluoresenssissa tai saksan kielen suunnan adverbis hin- ja her-, voivat monet TK:n artikkelit tuntua kapeilta näennäisessä avarakatseisuudessaan. Eläköön siis edelleen myös tieteellinen kirjoitus, jonka piiriin mahtuvat sekä TK:n välittämät taidot ja arvot että myös kuiva ja spesifi esitys, joka saa tyylliltään olla vaikka yhtä säkenöivää kuin käytetty teepussi. Kirjoittamiseen prosessiin liittyvää mielihyvää ei pidä automaattisesti kytkeä arvioihin lopputuloksen laadusta.

Päivi Mehtonen